

List Jánovi Čarnogurskému

Zločin má svoje etapy*

Juraj Špitzer

(1990)

Vážený pán Čarnogurský, iste nebudete pochybovať o tom, že som mal svojho otca rád, ako Vy máte svojho.

Môjho aj s rodinou odviekli roku 1942 Slováci do Poľska, kde ho Nemci zabili. Tomuto aktu predchádzali protižidovské zákony a vyhlášky Slovenského snemu Slovenskej republiky, za ktoré Váš otec hlasoval (posledný zákon znel: Židov zo Slovenska vystahovať možno, 1942). Možno nehlasoval, možno sa pred hlasovaním taktne vzdiali, čo by sa bolo muselo často stávať, lebo protižidovských uznesení Snemu bolo od roku 1939 neúrekom. Stačí prečítať si o tom knihu Antona Vaška.

Za mnohé iné otázky položte Vášmu otcovi jednu: Koľko prepúšťacích dekrétov nižšie uvedeného znenia podpísal po 28. októbri 1938?

Sprostujem Vás zo služobných dôvodov dňom 31. októbra 1938 miesta výpomocnej učiteľky na štátnej ľudovej škole s vyuč. Jazykom slovenských v Lemešanoch, v škol. Inšpektoráte II. v Prešove, a zastavujem Vám uvedeným dňom výplatu odmeny.

Za ministra Čarnogurský.

Nebolo „služobným dôvodom“ meno učiteľky: Blanka Friedmannová?

Váš otec chodí prednášať študentom, aký bol Slovenský štát dobrý. To by mi vôbec nevadilo, keby nevolal za svedka aj mňa. Mal som potvrdiť, ako bolo Židom dobre v Koncentračnom tábore v Novákoch, že som tam navyše hrával aj divadlo. Divadlo som nikdy nikde nehral, lebo nemám talent. Nedobrá hru hrá pán Čarnogurský.

O humánnosti riešenia židovskej otázky na Slovensku svedčí prostý fakt: „Na území Slovenskej republiky, okyprenom o južné a východné oblasti, sa v r. 1939 nachádzalo asi 90 000 Židov, z ktorých skoro tri štvrtiny neprežilo“ – uvádza František Vnuk, autor monografie o Alexandrovi Machovi. „Deportácie boli kruté a poľutovaniahodné opatrenia,“ – tak píše pán Vnuk – „ale už to, že ich vykonávali Slováci, bolo zárukou, sa nevyskytovali násilensť a akty takej zlomyseľnosti a nenávisť, akej boli schopní fašisti alebo bolševici.“

Inými slovami: Židov zo Slovenska zdvorilo odprevadili, kto môže za to, že ich za hranicami Poľska pozabýjali. A ešte

* Doteraz nepublikovaný list bol adresovaný začiatkom roku 1990 Jánovi Čarnogurskému, ktorý bol v tom čase podpredsedom vlády v prvej československej vláde po páde komunistického režimu. Jeho otec, Pavol Čarnogurský, bol v období po vzniku Slovenského štátu v roku 1939 poslancom Slovenského snemu. Tesne po novembri 1989 mal Pavol Čarnogurský niekoľko vystúpení na slovenských univerzitách, kde prednášal a obhajoval režim Jozefa Tisa. Podľa osobnej komunikácie s Jánom Čarnogurským, priamo na tento list nereagoval, ale následne sa stretol s predstaviteľmi židovskej obce, na ktorej bol prítomný aj Juraj Špitzer. (S.A.)

inými slovami: My sme len vysídľovali, ale zabíjali ich iní. Vysídľovali sme humánne, sprievodná batožina mohla mať 30 kg a napokon každý Žid podpísal dobrovoľne darovaciu listinu, v zmysle ktorej daruje celý svoj majetok Slovenskej republike. Koho deportujeme? – pýtali sa *Ludové noviny*, ktorými boli polepené steny domov. „Nás neobalamutia hlúpu frazou, že žid je tiež človek...žid nie je výtvor boží, ale diabolský a preto žid nie je človek, len ako človek vyzerá.“

Pán Vnuk asi nevidel, ako taký transport vyzeral. Nech je rád, že to nikdy nevidel. Pán Čarnogurský asi nevidel tábor.

Nespomínal by som pokleslého historika, keby jeho názory neboli blízke pánovi Pavlovi Čarnogurskému.

Pán Mikloško vyhlási pred televíznou kamerou, že sa nevedelo, kam odišli Židia zo Slovenska. Prípustíme, že sa naozaj nevedelo, že Židia odchádzajú zo Slovenska do táborov smrti. Ibaže nebolo treba veľa fantázie, čo bude s deportovanými rodinami, keď sa už po vojne s Poľskom vedelo, že Nemci Židov a Poliakov masovo strieľajú a zabíjajú, kde ich dostihnú. Každý človek vedel, že je zločinom vytrhnúť celé rodiny z príbytkov, nakladať ich pomocou surovej bitky do vagónov ako dobytok. Každý súdny človek, ak netrpel vlčou tmou, videl, že starci a deti sotva prežijú transport na určené miesto.

Zločin sa nezačínal za hranicou smrti na triediacej rampe pred plynovými komorami a krematóriom, ale dávno prv, keď sa

určilo, kto je oprávnený človek a kto neoprávnený. Neoprávnený a označovaný človek žije iba biologicky.

Zločin má svoje etapy. Najsamprv sa Židia vyhostili zo spoločnosti (sprostili sa zo služobných dôvodov miesta), potom ich označili žltým flakom ako v stredoveku, arizoval sa ich majetok, opory štátu zasadli do správnych rád, niektorí do viacerých (Dr. Luby, tvorca zákonov, bol členom správnej rady dopravných závodov, hoci mal azda s električkami iba toľko, že sa na nich vozil.) Tým, že sa Židia paupe-

rizarovali, stali sa sociálnym problémom. Aby neboli na očiach, dislokovali sa, čiže getoizovali a skoncentrovali a boli vhodne pripravení (podľa návodu pána Morávka z UHÚ) na deportáciu. Pred hranicami ich ozbíjali o tých tridsať kg Hlinkovi gardisti, za hranicou zabijácke komandá SS a potom ich spálili.

Tak to bolo vo všetkých krajinách, v ktorých sa presadil vplyv Tretej ríše.

Stupeň dokonalosti bol závislý od stupňa odporu. Slovensko bolo prvé, ktoré zo satelitných štátov ponúklo svojich Židov (viď Morávkovo *aide memoire* Dr. Tuko-
vi).

Treba poriadnu dávku cynizmu, ak sa povie, že poplatok 500 mariek, ktoré zaplatila slovenská vláda nemeckej, bola na vydržiavanie deportovaného Žida.

V septembri roku 1942 sa transporty zastavili a koncentračné tábory sa premenili na pracovné. Židia v nich (asi 4 tisíc z 20 tisíc – 60 tisíc sa oddeportovalo od mája do septembra 1942) pracovali pod stálou

Zločin má svoje etapy. Najsamprv sa Židia vyhostili zo spoločnosti, potom ich označili žltým flakom ako v stredoveku, arizoval sa ich majetok

hrozbou transportov a pod dozorom gardistov (neskôr žandárov) 16 hodín denne, aby dokázali, že ich netreba deportovať, že svojou prácou môžu slúžiť Slovenskej republike.

Ak Pavel Čarnogurský predstavuje život v týchto táboroch ako blahobytný, treba k tomu tiež poriadna dávka cynizmu. Ak hovorí o tom, že sa v táboroch hralo divadlo, je to pravda, lebo ľudia aj v najťažších podmienkach chcú ostať ľuďmi. Ibaže aj pred bránou osviečenského tábora hrala každý deň kapela a nad bránou bol nápis *Arbeit macht frei*. Slovenské pracovné tábory v Novákoch, v Seredi a vo Vyhniach neboli tábormi smrti, ale boli ich predizbou. Cez novácky tábor odišli desaťtisíce Židov, osobne som odprevadil svojich strýkov a ďalších príbuzných. Možno si pán Čarnogurský položí otázku: A vy ste sa ako zachránili? Nemyslím si, že som mu dlžný odpoveďou.

Chváliť sa životom 20 tisíc Židov z 80 tisíc je prinajmenšom neaktívne voči 60 tisícom zabitých. Ku koncu roku 1942 už vrabce na streche čvirikali, že Židov v Poľsku priemyselne vraždia, že sú pokusným králikom v obludnom laboratóriu, ktorého poslaním bolo upraviť počty obyvateľstva v Európe v prospech germánskej rasy. Nemci brali zriadenie tisícročnej ríše vážne. Vedeli, že je ťažšie dobyté územie udržať než vojensky dobyť. Paralelne s germánskym osídľovaním dobytých území bolo treba redukovat počty

iných národov. Židia, Cigáni a iné „pokleslé rasy“ boli pre pokusy, ako to rýchlo a účinne dosiahnuť, vhodným objektom, lebo nemali zázemie, nemal ich kto brániť. Ale na rad by boli prišli aj iné národy, v plynových komorách by sa boli dusili aj antisemiti týchto národov, lebo patrili medzi menejcenné. Dokumentov je o tom dosť. Hitler bol z diktátorov, u ktorého sa nerozhádzali slová s činmi – je užitočné prečítať si Mein Kampf hoci dodatočne.

Antisemitizmus je vecou antisemitu. Je jeho vecou, či je schopný prekonať ho v sebe alebo ospravedlniť. Nie je vecou uzmiernenia ani ospravedlňovania, môže sa iba prekonať

Antisemitizmus je vecou antisemitu. Je jeho vecou, či je schopný prekonať ho v sebe alebo ospravedlniť. Nie je vecou uzmiernenia ani ospravedlňovania, môže sa iba prekonať. Rovnako je to s neprekonanou minulosťou, ktorá sa vracia ako mýtus.

Po vojne sa stal vhodným artiklom v mocenských politických zápasoch, stačí prelistovať si časopisy z tých čias.

Počas jednej diktatúry sa likvidovali ľudia, počas druhej sa likvidovali pamätníky o ich existencii. Dovŕšilo sa rúcanie synagóg, rozvážanie a likvidovanie cintorínov, roztratil sa pamiatky, duch inej a materiálnej kultúry, ktorá existovala nepretržite od rímskych čias. Dve diktatúry sa postarali o to, aby zanikla jedna kultúra, ktorá bola súčasťou slovenských dejín a mohla byť jej pýchou, lebo svedčí napriek všetkému o tolerantnosti a humanizme slovenského národa, ale usvedčuje vrchnosť, ktorý pripustila jej likvidáciu a vždy v mene národa. Totalitné vrchnosti

Juraj Spitzner:

Zločin má svoje etapy

vedeli vždy rozdúchať predsudky do davových psychóz a pogromov, aby na príklade bezbrannej menšiny demonštrovali, čo sa stane s väčšinou, ak nebude poslušná. Nie náhodou nazývajú takých, čo odmietajú antisemitizmus, bieli Židia. Na zástavách diktatúr boli síce rozdielne heslá, ale žrd, ktorou sa rozbíjajú hlavy, je rovnaká.

Na Slovensku je toho času nad 2 tisíc Židov. O niekoľko rokov zaniknú, starci vymrú, mladí sa asimilujú. Potom bude možné vyvesiť bielu zástavu ako v čase transportov, keď sa mesto alebo dedina mohli pochváliť: Obec bez Židov, všetkých už vyviezli.

Politickí vodcovia sa s obľubou stotožňujú s národom, aby legitimizovali svoj spôsob výkonu moci. Zákonnodarcovia deportácií a deportátori by sa nemali priťerať k tým, ktorí odmietali deportácie, ktorí nebohatli a zachraňovali utečencov za cenu veľkého rizika, že sa stanú bielymi Židmi. Bolo ich nemálo zo všetkých vrstiev. Popierali falošný princíp kolektívnej viny. Našli sa poslanci, ktorí vyslovili svoj odpor. Protesty kňazov z obidvoch cirkví boli márne, nebrali sa na vedomie.

Niet kolektívnej viny. Bolo by absurdné obviňovať slovenský národ. Nielen skúsenosť, ale aj poznanie musí zavrhnúť čosi také. Moja úcta k slovenskému národu nie je zdvorilosť, ale čosi také, ako keď sa dýcha vzduch. Za svoj život vďačím národu

a nie jeho vnúteným a nehodným vládnym orgánom. A nepocitujem potrebu ospravedlňovať sa, že som proti nim bojoval, keďže usilovali o môj život.

Čosi nás s pánom Pavlom Čarnogurským predsa len spája. Obdobná povinnosť: Vysloviť sa s odvahou k pravde (aj voči sebe) o totalitách, ktoré sme obidvaja odmietli (jeden skôr, iný neskoršie), na etablovaní ktorých sme mali podiel bez ohľadu na poctivosť zámerov. Ak sa nájde táto odvaha k pravde, súčasné generácie určite pochopia zmysel Plutarchovho konštatovania, ako ťažko sa vysvetľuje život v inej dobe, ak sa prežil v inej. Pán Čarnogurský sa v istej chvíli rozišiel s totalitou, prečo teda hlása teraz o nej bludy. Chcem pripomenúť biblické: Nevyrovnaš krivé, čo chýba, nezrátaš.

Akékoľvek veľké zhromaždenie nemôže rozhodovať o vedeckej pravde. Predkladať zložitý komplex historických, spoločenských, ekonomických, morálnych a náboženských problémov, zauzlených do tabu, akým bola a je akákoľvek zmienka o Slovenskej republike a o riešení židovskej otázky pred fórum študentov, môže vyvolať iba davovú psychózu, znamená zneužívanie fóra.

Iste je pozitívnym javom našej rodiacej sa demokracie, že na povrch vychádzajú aj také problémy, ktoré boli doteraz latentné, pod povrchom. Vytvára sa tak atmosféra

Antisemitizmus je naozaj vec antisemitu, nie moja. Nemám právo byť svedkom ani obžaloby ani obhajoby a už vôbec nemám právo uzmierniť sa v mene mŕtvych, lebo aj ja patríam k nim, aj ja som mŕtvy človek, žijem iba šťastnou náhodou. Nemám už vôbec právo prijímať za nich ospravedlňovanie.

a možnosť hovoriť o nich pokojne, lebo je lepšie hľadať pravdu sústavnou kritikou vlastných a cudzích omylov (pri jej hľadani), než ju hlásať.

Nevhodný spôsob otvára otázku, do akej miery zdieľa podpredseda demokratickej vlády názory, hlásané pod rovnakým menom Čarnogurský.

Vaše meno sa spája s pojmom kresťanská demokracia, ktorou chce Slovensko vstúpiť do európskeho domu a do sveta popri iných duchovných a morálnych hodnotách. Nebolo by užitočné upratať si najskôr vo vlastnom dome?

Bývalý prvý človek štátu raz vyhlásil: Nemám dve vlasti, iba jednu. Potom ju zaviedol pod diktatúru cudzej moci, ako kedysi iný prvý človek štátu.

V táborech bolo Židom dobre, hlása Čarnogurský. Čosi podobné mi povedal vyšetrovateľ štátnej bezpečnosti: Vás museli mať fašisti radi, keď ste ostali nažive. Ak chcete odísť, pomôžeme vám. Prečo mám odísť? Keď si myslíte, že vám tam bude lepšie. Choďte vy, povedal som mu, tu bude lepšie.

Vždy som si myslel, že mám len jednu vlasť. Poznám jej cenu, lebo ma z nej vyhánali. Ale moc, ktorá to môže urobiť, je iba tupá presila bez morálnej legitímácie. Glóbus je príliš malý, než aby mal ktokoľvek právo vyháňať niekoho z jedného miesta na druhé. Aj zákonodarcovia aj deportátori aj horliví príslušníci nedávnej štátnej bezpečnosti boli iba presila a s vlasťou a národom mali sotva čo spoločné. Národ a vlasť si transporty nevymysleli.

Antisemitizmus je naozaj vec antisemitu, nie moja. Nemám právo byť svedkom ani obžaloby ani obhajoby a už vô-

bec nemám právo uzmierovať sa v mene mŕtvych, lebo aj ja patríam k nim, aj ja som mŕtvy človek, žijem iba šťastnou náhodou. Nemám už vôbec právo prijímať za nich ospravedlnovanie. Môžem a musím brániť iba holý fakt: Vydali ich napospas a tam ich zabil.

Stalo sa mi čosi podobné ako Simonovi Wiesenthalovi. Istý gardista sa ma opýtal: Čo mám odpovedať svojmu synovi na otázku, prečo som deportoval Židov. A čo si povedal? Veril som, že boli nepriateľmi slovenského národa. Tí starci, ženy a deti, čo ich ukazujú vo filmoch, boli nepriateľmi? Ty tomu nerozumieš, obrykol som ho. Teraz ma to mrzí, čo mu mám povedať?

Asi treba mať odvahu k pravde. Veď podobnú otázku nám kladú naše deti v súvislosti so stalinizmom.

Môžem sa aj vyhovárať a vinu pripísať obeti.

Obviňovanie z kolektívnej viny je nespravodlivý nezmysel. Druhou stranou tohto obviňovania je kolektívna hanba, ktorá bráni, aby sa o nepríjemnom hovorilo. Miesto odvahy k pravde zbabelosť – pochopiteľná, ale zbabelosť.

Taký rozhovor so synom je ťažký a neveselý, ale syn určite ocení otcovu odvahu k pravde.

Mnoho záleží od pružnosti svedomia.

Neviem, čo je to so mnou? – hovorí približne takto starý Karamazov v Dostojevského románe – Vždy, keď urobím niekomu nejaké svinstvo, hneď sa na neho strašne nahnevám.

Tak je to. Ale nemalo by. Možno pochopiť, že sa obetiam ťažko odpúšťa, ak sú, hoci neviditeľné, pred očami.